

ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՐԿՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՄՇԽԿ

ՀԱՄԱՐ 196

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կես տարվանը 6 ռուբլի, Թիֆլիսի գրական կենտրոնի 5 կոպեկով:
Թիֆլիսի գրական կենտրոնի 5 կոպեկով:
Մեր հասցեն. Тифлисть, Редакция „Мшакъ“.
Կամ Tiflis, Rédaction „Mschak“.
Տ է Լ Է Ֆ օ Ն № 253.

Խմբագրությունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի և տոն օրերէն):
Յայտարարութիւնն ընդունուի է ամեն լիզուով:
Յայտարարութիւնները համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպեկով:
Տ է Լ Է Ֆ օ Ն № 253.

ԲՈՎԱՆԴԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Կարելի է մաքառել: Ներքին ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ:
Մի հայ գործիչ. Նամակ Նոր-Նախիջևանից. Նամակ Կողբէից. Ներքին լուրեր. ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Պատերազմի շուրջը. Նամակ Պարսկաստանից. — Հեռագրեր. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ. — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Աստիճանային:

ԿԱՐԵՒԻ Է ՄԱՔԱՌԵԼ

Մեր լրագրի մէջ հաղորդված տեղեկութիւններէն ընթերցողները գիտեն, որ խօսքերան թուղացել է Թէհրանի և Մեհրէի շրջանում, իսկ սկսել է զարգանալ Ատրպատականի մասում:

Անդրկովկասը, բարեբաղդաբար, մինչև այժմ ազատ է մնացել խօսքերայից: Բացի մի քանի դէպքերից, որոնք տեղի են ունեցել Բազուի մէջ, այդ հիւանդութիւնը չէ երևացել մեր երկրի ոչ մի ուրիշ կէտում:

Զարմանալի չէ, եթէ Բազուում խօսքերի դէպքեր տեղի են ունեցել: Բազուն գտնվում է մի հանգույցի վրա, որտեղ մշտապէս պատահում են թէհրանից, Մեհրէից, Անդրկասպեան երկրից եկող ճանապարհորդներ: Եւ հեշտութեամբ կարող էր խօսքերայի թոյնը բերվել այդ շրջաններէն: Եւ մէկը: Միջխօսքերային է սակայն նկատել, որ երևեցած հիւանդութիւնը շատ դանդաղ է զարգանում, հանդիպելով փոքր շատ բաւարար մաքառման և առողջապահական առանձին կազմակերպութեան:

Անկասկած՝ Կասպից ծովն էլ իր կողմից խոչընդոտ է հանդիսացել խօսքերայի տարածմանը վերև յիշած երկրներէն դէպի մեր երկիրը:

Սակայն այժմ, երբ խօսքերան սկսել է զարգանալ Ատրպատականում, պահանջվում է աւելի զգուշութիւն և աւելի մեծ հսկողութիւն, քան մինչև այժմ իրագործված է:

Եւ ահա ինչու:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՆԵՐԵՒՈՒԹՅԱՆ ԱՆԵՐԵՒՈՒԹՅԱՆ

Նապօլի, օգոստոսի 30-ին
Ա.

Քանի մը հայեր, որոնք վերջին ամիսներս հոս ու հոն մեծաւ ինքնաւ հետաքրքրելի իրեր նմուշներ ցեղային այլ և այլ տիպարներու, որոնցմէ ոմանք վերջնապէս լմնալու վրա են, իրենց հոն ժառանգորդ չը ձգելով «սեռ»-ին յաւերժացմանը. ընչ մը ևս ու աւանդ ալ պիտի համարուին յիշատակներ նախապատմական ժամանակներու: Իսկ այդ աւանդներու թանկանքն ուրիշներ ալ կը մշտնջենաւորին ու կը մշտնջենաւորին անփոփոխ, անայլալակ. բարեփոխումի (էվոլյուցիա) օրէնքը ոտնակոխ ընող ըմբոստներ: «Ի սկզբանէ» էին և պիտի մնան այն, ինչ որ էին:

Տիրապետական Սպարո օր այս օրերս Զուրաբիա վախճանեցաւ, կը մնար իր վերջին բնկորներէն մէկը մեր «անհետացող տիպարներ»-ուն: Այդ տիպարն է իսլամ պետութեան մէջ քաղաքական բարձր դերի տիրացող հայը: Տիրապետական Եգիպտոսի արտաքին գործերու նախկին նախարարն էր: Իզմիթի մը, և իր ամեն երկրացիներուն պէս աչքը բաց ճարպիկ մը, ու մտքով ալ հայու և օտարազգի խառնածին մը. փեսայացած էր Նուպար փաշային—ուրիշ իզմիթի մը: Տիրապետական փաշային և իսլամական զարգացած մարդ ու քանի մը լեզուներու հմուտ, սակայն մեծ հոշակ մը չը ստացաւ: Հանգամանքները իրեն չը թոյլատրեցին գոնէ մասամբ վայելի աներին համարաւ: Եգիպտոսի վրա անպիտան

Ատրպատականը չէ բաժանված ծովերով մեր երկրից, այլ մօտենում է մեր երկրին բնագոյնով գիւղերով և ունի մշտական յարաբերութիւններ Անդրկովկասի հետ: Սահմանագիծը երկար տարածութեան վրա չի փակվում է մեր երկրի հետ և երևեցած հիւանդութեան հնարաւորութիւն է տալիս վարակել շատ տեղեր:

Աչքի առաջ ունենալով այդ հանգամանքը, մենք հրաւիրում ենք Արաքսի աւազանի շրջանում ապրող մեր ազգաբնակչութեան ուղարկութիւնը իրենց վիճակի վրա, յիշեցնելով, որ նպատակաւորմամբ առողջապահական կազմակերպութեամբ հնարաւոր է աշող մաքառում մղել խօսքերայի դէպքի, ինչպէս այդ աշողվել է մինչև այժմ Բազուի և մասամբ Անդրկասպեան երկրի շրջաններում:

Զր վախենալ, այլ մաքառել, չը վախճել, այլ դիմադրել, չը յուսահատուիլ, այլ աշող կազմակերպութեամբ անփառ դարձնել խօսքերայի սպառնալիքը—ահա ինչ եղանակով պէտք է գործել աշող հետեանքների հանելու համար:

ՆԵՐԲԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԻ ՀԱՅ ԳՈՐԾԻՉ

Կ. Պօլսից ստացված մի քանի նամակներով տեղեկացնում են, որ այդտեղի հայ գրական և մտաւոր աշխարհի մի քանի ներկայացուցիչներ որոշել են այսօր, սեպտեմբերի 10/23-ին մի նիւղ շրջանի մէջ համաստ կերպով տօնել ղօղտօր Ն. Տաղաւարեանի հասարակական, ազգային և գրական գործունէութեան քանանակը:

Ո՞վ է ղօղտօր Ն. Տաղաւարեանը: Թիւրքահայ մի բնիկաւոր գործիչ և գրական դէմք: Եւ եթէ նա մեզ, ուսանողներին, սովորեցնում էր մեզ, ինչպէս պատմաւոր պէտք է որոնել այն աննպատակ և անբնական պայմաններին մէջ, որոնք ստեղծվեցին վերջին տարիների ցաւալի դէպքերի առիթով մեր, ուսանողներիս, և

տիրապետութիւնը հայոց առջև փակեց բազմապիսի անպարկէշ: Մասնաւորապէս երկիրներում մէջ, քաղաքակրթութեան դեռ տակաւին տկար պահուն, հայր ազգութեան կը մասնակցի երկրին արտաքին աշխարհավարութեանը. բայց մասնակցականները այն ինչ կը սկսին զարգանալ և յառաջդիմել, հայն ալ կը սկսի վերջնաւոր: Իսկ երբ եւրօպայցի է որ կուգայ մասնաւորապէս հողին վրա իրենց, հայը մէկէնսկի կանխեւորեալնայ: Բայց սոյն աւանդներու թացող հայը ամեն յատկութիւն ունի պետական ամենաբարձր պաշտօններու արժանաւորել նոյն իսկ զօրաւոր քաղաքակրթութեամբ օժտուած երկրներու մէջ: Իսլամական աշխարհին հայ պաշտօնատուները եւրօպայցիներու հետ իրենց ունեցած յարաբերութիւններովը անոնց վրա ընդհանրապէս թողած են տպաւորութիւն մը պետական խելացի և պարկեշտ անձնաւորութեանց: Այս ճշմարտութեան ապացոյց այլ և այլ վկայութիւններէն յիշեմ մէկ հատը, Տիրապետական փաշային մասնաւորապէս իրենց: Տիրապետական փաշային իրենց գլխավոր գործընկեր էր իսլամական հայրերը, ինչի օ. իրենց գլխավոր երկը տարի մը առաջ կը հաւատաւոր, թէ «Նուպար և Տիրապետական փաշաները խելացի և պարկեշտ մարդիկ են, որոնք պետական առաջնակարգ անձնաւորութիւններ պիտի հանդիսանային եւրօպայցի n եւ կառավարութեան մէջ»: Նապօլիէն Գ. կայսեր ազատական նախարարութեան պետը մեր ցիլիկ պատուաւոր այս վկայութիւնը կուտար իր «Պատմութիւն Ներքին Կայսրութեան»-ին մէջ, Սուլէյման Զաւրիի բացման խնդիրներու պատմութեամբ:

Պետական անձնաւորութիւն արեւելի հայերը նաև նուրբ կենցաղագէտներ երեցած են եւրօպայցիներու աչքին: Պարիզ, Նուպար փա-

թիւրքահայերի մէջ: Շատ թիւրքահայ գործիչներ և գործիչներ, նոյն իսկ բնիկաւոր գործիչներ, մնում են մեզ անձնաւոր, որովհետեւ մեր մէջ խզված են գրական և մտաւոր կապերը:

Այդ պատճառով մենք հաճութեամբ կը ծանօթանանք մեր ընթերցողներին, օգուտ բաղելով առիթից, թիւրքահայ մի բնիկաւոր գործիչի և մի համակրելի գրական դէմքի հետ, որի գործունէութիւնը յարգելու համար պիտի համախմբեն այսօր Կ. Պօլսի մտաւոր և գրական աշխարհի ներկայացուցիչները:

Դօկտօր Ն. Տաղաւարեան գաւառացի է, ծնված ինքնով Սեբաստիայում 1862 թիւին: Եթե անձնաւոր հասակում ծնողների հետ նա տեղափոխվել է Կ. Պօլս, ուր 1878 թ. նա աւարտեց նախնական ուսումը Ղալաթիայի Լուսաւորչեան վարժարանում, որի վարչին էր Ստեփան Փափազեան և ապա գնաց 1878-ին Փրանսիա՝ երկրագործութիւն սովորելու համար: Սկզբում նա աշխատում է գաւառական ագարակներից մէկի մէջ իբրև լոկ բանուր՝ գործնական երկրագործութեան ընտանեկան համար, իսկ ապա տեսական սովորելու համար նա մտնում է Մէրլինի երկրագործական վարժարանը, որտեղ նա աւարտում է ուսումը 1881-ին: Զգուշով ստանալ բարձր երկրագործական ուսումնա, նա, իբրև շրջանաւոր Մէրլինի վարժարանի, մրցմամբ մտնում է Պարիզի ազգային-երկրագործական ինստիտուտը (Institut National Agronomique), որտեղից 1883-ին դուրս է գալիս ճարտարագէտ—երկրագործ (Ingenieur agronome) զիւլյովով:

Վերադառնալով Կ. Պօլս, երիտասարդ Տաղաւարեանը, թէ և օժտված գիտութեամբ և մասնաւոր գործնական գիտութեամբ, առժամանակ ծառայում է երկրագործութեան մի-նիստրութեան մէջ, մինչև որ 1884-ին հրաւիրվում է իր հայրենիք Սեբաստիայի ազգային վարժարանների տեսուչ: Այդտեղ նա ունենում է բաւական լայն և հոնաւոր գործունէութիւն. բարեկարգում է դպրոցները, հիմնում է «Հայուհեաց ընկերութիւն ի նպաստ իրական սեռի դաստիարակութեան», վերա-

շային սալօնը հաճելի ժամադրաւոր մըն էր ընկերական բարձր դիրք վայելող եւրօպայցիներու: Նուպար փաշան Եգիպտոսէն հեռանալէն յետոյ, իր գաւառը Պօլս փաշան, և փեսան Տիրապետական փաշան—երկու մտերմներ—Եգիպտոսի մէջ հայոց բարձրագոյն ներկայացուցիչները մնացին թէ օտարներուն առջև, թէ հանդէպ խելիքի ու լոյր Քրիստին: Տիրապետական փաշային ապարանքը ամեն ձեռք ասպնջարան էր Գահրէէ այցելող գրեթէ բոլոր եւրօպայցի ուսանողներ անձնաւորութեանց:

Անցնելով այս մասնակցութեանը հայ Տիրապետական փաշան ունեցած է Եգիպտոսի հայոց գործերուն, նախ յիշեցնեմ, թէ 1896-ին Եգիպտոս խուժող հազարաւոր հայոց վիճակին ծանրութեանը թիւեացումին շատ նպաստեց թէ իր անձնական գրամովը, թէ իր հզոր ազդեցութեամբը և թէ ամեն կարգի աշխատանքներովը:

Այս հաւատարմութիւն յետոյ, ըսեմ թէ հանգուցաւոր Գահրէէի հայոց երեսփոխանական ժողովին նախագահի պաշտօնը կը վարէր: Մշտական և անշարժ նախագահն էր «Երանջիշատակ ժամանակաց անախ»: Բայց իր ատենապետական պաշտօնը ժողովը մը քանի մը օր կառավարելու անցողական պաշտօն մը չէր, այլ՝ Գահրէէի հայոց հանրային կեանքին գերագոյն վարչութիւնը: Փաշային բացարձակ հաւանութեամբն էր, որ կըրտուէին Եգիպտոսի առաջնորդը, Գահրէէական ժողովին անդամները, զպրոցին հոգաբարձուները, ամեն կարգի ազգային պաշտօնեաները: Ամեն գործի կարգադրութիւն փաշային բացարձակ հրամանէն կախում ունէր: Ու Տիրապետական փաշան հանդիսանալով մարդ, հանրութեան օգուտը փափագող հայ, և սակայն ոչ հայերէն լեզուի տեղեկ, ոչ հայ կեանքին հմուտ, շատ սխալ-

կազմում է արդէն գոյութիւն ունեցող «Անձնութիւն ընկերութիւն», բանում է չափահասների համար կիրակնօրեայ դպրոց, կազմակերպում է լսարան՝ կիրակի օրերը դաստիարակելու, ձեռնարկում է ս. Նշան վանքի հողերի բարեկարգութեան և մատակարարութեան գործին:

Յաջորդ տարին նա հրաւիրվում է Կ. Պօլս՝ ստանձնելու Գաւառ-գիւղի Արամեան վարժարանի տեսչութիւնը և մի և նոյն ժամանակ հիմնում է այդտեղ մի գուտ գիտական ամսագիր «Կիտական Շարժում» վերնագրով, որ գոյութիւն ունեցաւ մինչև 1887-ի վերջերը և զարգացել խմբագրի հետնաւորով Կ. Պօլսից:

Իր ստացած ուսումը դեռ թերի նկատելով երիտասարդ Տաղաւարեան 1888-ի սկզբները մտնում է ուսանող Պարիզի բժշկական համալսարանը և ապա Պատմօրի ինստիտուտը: 1891 թ. հոկտեմբերին նա ստանում է «Licencié es Sciences» (Ազատ ի գիտութեան) աստիճանը Սօրբօնից, իսկ 1893-ին պատմօրիական ինստիտուտից վկայվում է իբրև բակտերիօլոգ (մանրէագէտ): Յաջորդ 1895-ին ընտրվում տալով ստանում է բժշկական համալսարանից բժշկականութեան դոկտօրի աստիճան և, վերադառնալով Կ. Պօլս, սկսում է բժշկական պրակտիկա:

Այժմ նրա առաջ բաց էր լայնապէս ազգային և հասարակական գործունէութեան ասպարէզը: Պատրիարքարանը իսկոյն նշանակում է նրան ազգային ս. Փրկիչ Հիւանդանոցի ընդհանրապէս անդամ և տեղեկաբեր, իսկ 1894—6 թ. Պէրայի ազգային վարժարանների հոգաբարձութեան անդամ և ատենապետ:

Հայկական կոտորածներին ժամանակ դօկտօր Տաղաւարեան, իբրև ազգային գործիչ, հնարակվեց շատերի կրած բախտին. 1895 և 1896-ին նա երկու անգամ բանտարկվեց և երկրորդ անգամին 5 ամիս մնալով բանտում, նա ազատվեց ընդհանուր ներման շնորհիւ: 1897-ին Կ. Պօլսի Փրանսիական հիւանդանոցի օժանդակ-բժիշկ կարգվեց, իսկ 1899-ին նշանակվեց Ազգային Հիւանդանոցի զիւլյովով բժիշկ, որպիսի պաշտօնը վարում է և այժմ:

Ներ կը գործէր, անալով խորհրդականներու, որոնք իր վստահութիւնը գրաւած էին: Վերջին քանի մը տարիներու մէջ առաջնորդական ընտրութեանց խնդիրները ձախող հեռանկարներու յանդիման: Մանրամասնութեանց վրա խօսելու պէտք չեմ տեսնել. տեղեկութիւնները «Մշակ» ընթերցողներուն գուցէ շահեկան չը համարուին: Միայն կը յիշեցնեմ, թէ հանգուցաւոր Իզմիթիան պատրիարքին շնորհ բարեկամն էր, սրբազանին Եգիպտոսի առաջնորդութեան ժամանակէն. ու այդ բարեկամութիւնը մեծ օգուտներ և պատմութեան պատմութեան 1898—1900-ին, Եգիպտոսի համար առաջնորդի մը ընտրութեանց պարագայներուն մէջ:

Գահրէէի հայերը հիմալ յանկարծակիի կուգան իրենց գերագոյն վարչիչին յանկարծական մահուամբ: Ինչ ընել, որմէն հրամաններ ակնկալին: Սակայն «Կը յուսացուի» որ փաշային աներծազը Պօլս փաշա Նուպար «Եօթաբի» իր բեռային յաջորդութիւնը ժառանգել: Իսկ եթէ չը յօժարէ: Ան ատեն փաշա մը լինելու է: «Եթէ փաշան գոյութիւն չունենար զայն պէտք էր ստեղծել»: Վոյթնի համալսարանը կարծիքը Աղբրսաղբիցի Օրբին իրականացուցին չարափոխումով մը: Տիրապետական փաշան Աղբրսաղբիցի իր հոգածու խնամքներէն զրկեց, ատենապետութիւնին թողուց. աղբրսաղբիցիները իրեն զիւլյով ցաւ պատճառած էին: Ինչ ընել, եւ ահա պէյ մը փաշա ըլին և ունեցան «Փաշա ատենապետ»-նին:

Թիւրքոյ մէջ ամէն օր կը զանգատներ, թէ կառավարութիւնը մեր հանրային կեանքին կանոնաւոր ընթացքը կը խախտէ, սահմանադրութիւնն ալ չի գործադրուի: Իսկ անգլիացի Եգիպտոս ուր հայերը ամենակատարեալ ազատութիւն կը վայելին, հոն օրէնք, կանոն, սահ-

Գալով բուն գրական գործունեութեան, պէտք է տեսնել, որ այդ գործունեութիւնը ևս բաւական ընդմիտոր է եղել: Բացի զանազան գիտական, երկրագործական, տնտեսագիտական, բանասիրական և սոցիալական յօդուածներէն, տպւած գանազան հանդէսներէ և լրագրներէ մէջ, բացի «Գիտական Շարժում» ամսագրի մէջ տպւած յօդուածներէն, Տաղաւարեան ունի առանձին տպւած բազմաթիւ աշխատութիւններ, որոնցից կը յիշենք 1) Բնական պատմութիւն 4 հատոր (տպւած է միայն I հատորը) 4. Պոլս, 1886, 2) Մագնետիզմի հոյս 1895, Վիեննա, 3) Մանրեաբանութիւն 1898, 4. Պոլս, 4) Տիեզերքի եւ իր կազմութիւնը (Փրանսերէն) 1898, 4. Պոլս, 5) Մագնետիզմի կենսագրութիւնը Գիտութեան Աղաթանի 1898 և 1900, երկու տպագրութիւն, Վենետիկ, 6) Առանձին առողջապահութիւն, 1898, 4. Պոլս, 7) Մենդելեւի գործարար, 1898, 4. Պոլս, 8) Մարդկային սպանութիւններ, 1900, 4. Պոլս, 9) Բաւագոցայի արհեստագիտութիւն 1900 և 1901, 4. Պոլս, 10) Գաւառի արհեստագիտութիւն, 4. Պոլս, 1901, 11) Առողջապահութեան պատմութիւնը հայոց 1903 թ., Պարիզ, 12) Հայոց հիւն կրօնը, 1903 թ. Պարիզ և այլն:

Բացի այս տպւած աշխատութիւններէն, Տաղաւարեան պատրաստած ունի նաև մի քանի կարևոր աշխատութիւն—1) «Պատմութիւն իմացական դարձաբան հայոց հին ժամանակներէ մինչև մեր օրերը», 2) «Հայր ու Հայաստան», որի ֆրանսիական թարգմանութիւնն ևս պատրաստած ունի և, երկու, շուտով լոյս կը տեսնէ: Տպագրւած աշխատութիւններէն մի քանիսը թարգմանուած են ֆրանսերէն և թիւրքերէն: Փրանսիական կառավարութիւնը, գնահատելով դոկտոր Տաղաւարեանի գործերը, ակադէմիական պատուանշան է տուել նրան (officier d'Académie), իսկ ֆրանսիական աստղագիտական ընկերութիւնը իր անդամների շարքի մէջ է մտցրել նրան:

Հասարակական և գրական գործունեութեան այս ցուցակը ցոյց է տալիս, որ յանձին դոկտոր Դ. Տաղաւարեանի թիւրքահայերը ունեցել են մի եռանդուն և արդիւնաւէտ գործիչ ու գրող, ուստի և միանգամայն արժանի հրապարակական այն յարգանքին, որ այսօր 4. Պոլսի գրականները պէտք է մատուցանեն նրան:

«Մշակը», որ միշտ առանձին համակրութեամբ հետևել է թիւրքահայ շիտակ և համեստ գործերի ու գործիչների աշխատութիւններին, բարոյական և բարձր պարտաւորութիւն է համարում իր անկեղծ յարգանքը նորից և մատուցանել արդիւնաւոր յօդուածներին: Միջկարգական է տեսնել, որ հայ հասարակութիւնը չէ զրանում գնահատել այն մշակ-

մանագրութիւնն ուսանելու կըլլան նոյն իսկ ժողովրդին կողմէն: Ժողովուրդը փառայի մը լուծին «ան»-ը կը բաշէ: «Զի լուծն իմ բաղըր է և բնուն իմ թիւն»: Հաւատարմէն, Եգիպտոսի եկեղեցիներուն հարստութիւնն է որ այդ լուծը կը բաղըրացնէ ու բնուն ալ կը թիւնցնէ:

Փաշաներուն սերունդը կանխադէմ, Թագաւորէն ետքը՝ Նուպար, Նուպարէն ետքը՝ Տիգրան փաշաները կը մեռնին կերթան, բայց ստիպաւէտ ողին անմահ կը փոխանցուի: Հաւատարմէն հոգեփոխութեան, գոնէ Եգիպտոսի մէջ:

Անհետացող տիպար մը և Կարապետ Իւթիւճեանը, որ մի քանի մը շարքի առաջ Պոլսի մեծաւ, ութսունը անցուի: Հին տիպար խմբադիրը «Մասիսը» հիմնեց 1852-ին և անոր արտօնատէր-խմբադիրը մնաց մինչև 1884. իսկ այդ թուականէն յետոյ, երբ թերթը այլ և այլ խմբագրութեանց միջոցաւ զանազան փոփոխութիւններու ենթարկուեցաւ, Իւթիւճեանը միշտ կը մնար արտօնատէր-պատասխանատուն, այսինքն թէ՛ կառավարութեան առջև ինքն էր պատասխանատուն թերթի մը զոր չէր խմբագրէր:

«Արտօնատէրը» մեր մէջ այն է, ինչ որ «հրատարակիչ»-ը ձեր մէջ, բայց հիմնական տարբերութեամբ մը. կառավարութեան առջև թերթին պատասխանատուն հրատարակիչը ինքն իսկ է, և ոչ թէ խմբագիրը: Օրինական այս տրամադրութեամբն է, որ մեր մամուլը ընդհանրապէս տեղանքներու իշխանութեանը ներքեւ էր մնաց, և միշտ անապահով ու խախտում վիճակի մէջ է: Ու և է անհատ մը, թող ըլլայ ամենատեղէն մարդ, կրնայ թերթի մը արտօնութիւնը ստանալ, եթէ ձարպիկ է: Անն ինչու համար Պոլսոյ մեր «խմբագիր»-ները ամենաստուար մեծամասնութեամբ խորին տեղանքներ եղած են. ու շատերը դեռ այս տիպար մենա-

ներին, որոնք անկեղծ կերպով աշխատել են նրա համար, աշխատելով լայնացնել նրա մտաւոր և բարոյական հօրիզոնը:

Հ. Ա.

ՆԱՄԱԿ ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԻՆԻԱՆԻՑ

Օգոստոսի 25-ին

Առաջին անգամ գալով Նոր-Նախիջևան ևս օգուտ քաղեցի իմ ազատ մի երկու ժամից և այցելեցի հայոց հոգեւոր դպրանոցը, որի մասին այնքան բնէ է գրվում մեր պարբերական թերթերում և որի մասին այնքան բնէ տեղեկութիւն ունի Կովկասի մեր հայ ժողովուրդը: Դպրանոցի տեսուչ պ. Գ. Զարբխանց սիրալիր կերպով ընդունելով ինձ՝ մանրամասն տեղեկութիւններ հաղորդեց դպրանոցի ուսումնական և տնտեսական դրութեան մասին: Դպրանոցի շէնքը, որ գտնվում է քաղաքի կենտրոնում, մի ընդարձակ և առողջապահական տեսակէտից շատ յարմար շինութիւն է, այնպէս, որ կարող է նախանձել ինչի մէջ միւս դպրանոցների համար: Դպրանոցը ունի մօտ 400 սաներ, որոնցից 60-ը գիշերօթիկ, սրահից մի մասը ձիովառք են, իսկ միսները վճարում են 300 ական ուսուցիչ: Գիշերօթիկները բնակարանը, այն է սեղանատունը, ննջարանը, լուսացարանը և այլն ընդարձակ և մաքուր սենեակներ են: Տեսուչը ցաւ յայտնեց, որ այնպիսի հայաբնակ երկրներ, ինչպէս են հիւսիսային Կովկասը, Դիբեմ և մասնաւորապէս Բաքուի մեր շէնքը, շատ չնչին թէւով սաներ են մատակարարում դպրանոցին. ցանկալի է, առաջ նա, որ այդ տեղերը աւելի մեծ թէւով սաներ տային, որպէս զի դպրանոցը կարողանար աւելի լայն չափով ծառայել իր նպատակին: Դպրանոցում ամեն տեղ կարգ, կանոն և մաքրութիւն է տիրապետում, երևում է, որ նա գտնվում է տեսչի մշտական և անմիջական հսկողութեան տակ, մի խօսքով դպրանոցը անհասարակ թողնում է շատ միջթարական տպագրութիւն:

Դպրանոցը կառավարվում է իր յատուկ Բարձրագոյն հաստատված կանոնադրութեամբ: Մինչև վերջին տարիները դպրանոցի հոգաբարձութեան նախագահի պաշտօնը վարում էր հակառակ կանոնադրութեան Նոր-Նախիջևանի քաղաքագլուխ Բալաբանեանց, սակայն Վենետիկի Կովկասի յատուկ կոնսուլով այնուհետև նախագահի պաշտօնը ստանձնել է տեղի առաջնորդական փոխանորդը:

Դպրանոցից յետոյ այցելեցի հայոց մայր եկեղեցին, որը գտնվում է նմանապէս քաղաքի կենտրոնում և փոքրիկ ու կոկիկ եկեղեցի է: Մայր եկեղեցու հանդէպ գտնվում է Կատարին II Կայսրուհու գեղեցիկ արձանը. «Կատարին II Կայսրուհուն» երախտագէտ հայե-

նորոնք կը վայելին: Տգէտ սեփականատէրը թերթին բացարձակ տէրն ու վարիչն է:

Պոլսի ու է թերթի կացութիւնը միշտ խախտում է հիմէն, քանի որ մի և նոյն անձին վրա կենտրոնացած են հրատարակչութեան իրաւունք և խմբագրութեան պատասխանատւութիւն: Թերթի մը արտօնատէր-հրատարակչը ըլլալով միանգամայն թերթին պատասխանատու խմբագիրը կառավարութեան առջև, կարող չէ իր ստացուածքը ուրիշի մը վաճառել, կտակել, փոխանցել առանց Բ. Դրան հաւանութեանը. ու այդ հաւանութիւնն ալ շատ անգամ կը զրացուի: Սեփականատիրութեան իրաւունքը այսպէս սեղմուած ըլլալով, թերթի մը ըստ ինքեան օրինաւորապէս ժառանգութիւնը ստացուածք մը չէ: Երբ արտօնատէրը կը մեռնի, իրեն հետ կը մեռնի նաև սեփականութեան իրաւունքն ալ, եթէ կառավարութիւնը չուզէ այդ իրաւունքը մեռնողին ժառանգորդը փոխել նորիւրը իր պարգէ մը: Այդ «չընտրեց», բնականաբար, կը արուի, եթէ հանգուցեալ արտօնատէրը «պատուաւոր» մարդ մը եղած է, այսինքն, թէ Դրան դժգոհութեանը առիթ չէ տուած. ու գուաքն ալ մանչ է և չափահաս, այսինքն՝ երեսնամեկի: Թիւրք կառավարութիւնը ատենօք թերթի մը ժառանգութիւնը անողորմաբար կը ջնջէ: Այս զերկանքը տեղի կունենար անանկ ատեն մը, երբ Թիւրքիոյ վարչութիւնը «նախանձելի» կը համարուէր, քաղաքամամբ հիմնականին: «Օրա-գիր»-ին տէրը Օգսէն Մոճաաբեան, երբ 1878 թ.ին մեռաւ, անհնարին եղաւ իր զաւակներուն փոխանցել թերթին հրատարակչութեան իրաւունքը. ու այս միակ ժառանգութիւնն էր, որ խնդր խմբագիրը կը թողարկ իր զաւակներուն, երեսի վրա մնացած: Հիմալ սակայն բնէ մը աւելի բարեացակամ տրամադրութիւններ ցոյց կը տուէին խմբագիրներու

ընդ» մակագրութեամբ: Քաղաքի գեղեցիկ գրատարներն է Ալեքսանդրեան այգին, որտեղ շինված է Աղեքսանդր II Կայսրի յիշատակին կոթող և Գոգոլի կիսարձանը: Նոր-Նախիջևանը միացած է Ռոստովի հետ էլեկտրական տրամվայով: Ժամանակի սղութեան պատճառով անկարող լինելով այցելել նաև հայոց օրիորդաց Գոգոլեան ուսումնարանը՝ ևս վերադարձայ Ռոստով, որտեղ այժմ կազմվել է բաւական քաղաքի և հարուստ հայ համայնք:

Յ. Արքանաւանց

ՆԱՄԱԿ ԿՈՂԻՑ

Օգոստոսի 28-ին

Սկսվում է գիւղացիների նշանադրութեան սեզոնը, բայց խելացի, գիւղացիների բազմա-կողմանի դարձ ու ցաւի չափը ըմբռնող, բանիմաց մարդը նշանադրութեան սեզոնին պէտք է անուն տայ «մարդասպանութեան սեզոն», որովհետև հարուստների դուներին մշակութիւն անող և օրական 30—40 կօպէկ հազիւ վարձ ստանող գիւղացիները, իրանց ամբողջ տարվայ ձեռք բերած գումարը գործ են դնում դեռ մայրական կաթի հոտը բերաններից փչող զոյգերի նշանադրութեան վրա, և չանցած մի ամիս թէ փողի ուժով և թէ հազար ու մի մոնետով մեր երիտասարդ տէրտէրներին պատկել են տալիս:

Տարվայ ընթացքում մենք ականատես ենք լինում այդպիսի տաննակ երիտասարդ զոյգերի մահակից, որոնց մայրերը նախընտրել են զաւրի բանակից ընկած՝ սիրու կտրատող ժողովրդական լէլէներով ճանապարհ են դնում դէպի գերեզմանատունը: Այդ դեռ այնքան էլ ցաւալի չէ, այլ ցաւալին այն է, որ երիտասարդ զոյգերից շատերը հոգեկան հիւանդութիւն ստանալով, սկսում են հարսնական բողբոխները վայր գցել և իրանց ծնված օրը անիծելով՝ դուհու դուռը շրջել այլևս հաւաքելու, որպէս զի, նրա գնով «Մադո-Կալոյնց» շէկ Աւետարանի դուլի (մի վնուկ կին) գուշակութեան համաձայն, Աւետարանի համար մոմակալներ, «նովոօգիստ շալից շուսպաներ» գնեն, որ վերջինս իրանց ցաւերին փարատութիւն տայ:

Երբեմն էլ այդ անչափահաս ամուսնիների մէջ անախորժութիւններ ծագելու ժամանակ կրկին իր գորաւոր հեղինակութեամբ հանդէս է գալիս «ԵՃէ Աւետարանի դուլը» և իր սովորական գուշակութիւններով ստիպում է երիտասարդներին, որ թուի ոչխար, անծին երինջ (կով) գտնեն զոհաբերութեան համար, որովհետև այն օրիորդը, որի վրա անչափահաս ժամանակ ամուսնացել է երիտասարդը, «աւետարանի տուածն է», ուստի, առանց աւետարանի թոյլտուութեան չը պէտք է կա-

նկաւորուած, գոնէ անոնց, որոնց «խելքը դըլուլին է»: Փառի մը տարի առաջ, Մամուրեանին մահաւարդը, «Արեւիկան Մամուրը» չը ջնջուեցաւ. արտօնութիւնը անոր զաւակին շը-նորոնեցաւ: Հիմալ ալ, հաւանօրէն, Իւթիւճեանին զաւակը պիտի ժառանգէ հրատարակչութեան իրաւունքը, վասն զի արդէն արտօնուած է «Մասիսը» հրատարակել իր «պատասխանատու տնօրէն»:

«Մասիսը» թէև կէս դարէ ի վեր անընդհատ կը շարունակուէր մի և նոյն անձին հրատարակչութեամբ, բայց Իւթիւճեան Կարապետ անունը «Մշակին» ընթերցողներուն յիշողութեանը մէջ չեմ կարծեր, թէ մեծակ տեղ մը գրաւած ըլլայ: Պոլսի իսկ, ուր «Մասիսը» հանրահռչակ է, «Իւթիւճեան Կարապետ» անունը սակաւաթիւ ոմանց միայն կրնայ բան մը հասկնալ: Հիւանաբոց խմբագիրն մահաւանը լուրը տարածուէր է «Մասիսը մեռեր է» զրոյցով: Երեկայեցեք, որ երբ Դիբեմը Արծրունին մեռաւ, գուժը սիրտուէր՝ «Մշակը» մեռեր է» տարածախոսութեամբ: Իւթիւճեան վերջին տիպարներէն էր, այն հին խմբագիրներուն, որոնց անունը իրենց թերթին հետ մէկ անձն է մէկ ընտելիւն կը կազմէր: Ասուօք, երբ կըսէին, թէ «Մանգուլմէն եկաւ», պէտք էր հասկնալ, որ, եկողը անձամբ Կարապետ Փանոսեանն էր, խմբագիրն իրքը: Մոսակից մը, երբ բեղի ըսէր, որ «Երէկ «Օրագիր» տեսայ և ինքն ըսաւ, թէ...» պիտի հասկնալ, որ տեսնուողը Օգսէն Մոճաաբեանն էր. ու «Մասիսը» հիւանդէն-ն կը նշանակէր Կարապետ Իւթիւճեանին անհանգստութիւնը: Այդ հին սովորութիւնը, որով անձ մը զաղափար մը կը մարմնացնէր ժողովրդին բերնին մէջ, հետզհետէ տկարանալ սկսաւ, յորմէնհետէ թերթերը հաւաքական խմբագրութեամբ հրատարակուելու նորութիւն մտցուցին մեր մէջ,

տարվել օրիորդի պսակը, և սպանում է, «Եթէ չը կատարվի աւետարանի պահանջը, այն ժամանակ ամբողջ տունը պէտք է հիմնա-յատակ լինի»: Այդ ցաւալի դրամայի առաջն առնելու համար դուրը հրամայում է գտնել մի զոյգ բոլորովին կարմիր աքաղաղ, և անչափահաս ամուսնիներին չորացնում է աւետարանի խուցի մէջ աղօթելու, մինչև այն օրպէս, երբ երկու աքաղաղը միասին չեն կանչիլ խուցում. իսկ, երբ երկու աքաղաղները միասին կանչեցին, դա արդէն նշան է սիրոյ, որից յետոյ անմիջապէս պէտք է երկու աքաղաղին էլ կենդանի դնել կաւէ ամանի մէջ և ամանի բերանը փակել ու երիտասարդ զոյգերի ապրած սենեակի դրան առաջը թա-ղել, որ անց ուղարձ անելով թիլիման չը խանգարվի և մէջնեւը տիրող անախորժութիւնները վերանան...

Կ. Գ.

ՆՈՐԻՆ ԼՈՐԻՆ

Հետեւել 1905 թ. յունվարի 1-ից կայսերութեան ներսում պատուով փող փոխադրելու համար ներմուծվում է նոր տարիք. 10 բուլբուլ փոխադրելու համար առնվում է 10 կօպէկ, մինչև 100 ր. 25 կօպէկ, իսկ դրանից յետոյ ամեն մի հարկարկին 15 կօպէկ, բացի առաջին հարկերից, որից վերցվում է 25 կօպէկ: Բացի դրանից վերցվում է կնիքի, կնքամոմի ստացադրի համար մի փոքրիկ վճար:

Աղթափա-Երևանի գծի խնուրու վրա գտնվող Աղստաֆայի, Երևանի վրա և Բանաբեռի գաւառականները վերացված են և մինչև այժմ առնվող խնուրական տուրքը դադարեցվում է:

Բաղուի լրագրները հաղորդում են, որ տեսական մարտաւարում սեպտեմբերի 7-ին հետեւել հեռագիրն է ստացել մարտաւարի կենտրոնական վարչութեան զլխաւոր Բելուստինից. «Մօտ օրերս Բաղուի վրայով Եւրօպա կը գնայ Թէհրանի Փրանսիական դեսպանը. դրա համար առաջարկում եմ ձեր մարտաւարը յիշալ պաշտօնեայի անցնելու ժամանակ ցոյց տալ հարկաւոր օժանդակութիւնը և գործակցութիւնը: Նրա ընդ որ ծառայողները թողնել անցնելու առանց մաքսի»:

Ներքին գործերի մինիստրութիւնը հարց է յարուցել, որ ուսու դաղթականների համար գործադրվող էժանցարած տարիքը, երկաթուղիներով ճանապարհորդելիս՝ գործադրվի և աքսորի դատապարտված մարդկանց այն կանանց ու երեխաների համար, որոնք կուզենան գնալ իրանց ամուսնիների մօտ:

Ինչպէս, նախ «Արեւիք», ետքէն՝ «Հայրենիք»: Այժմ միայն կը մնայ Համբարձում Ալաւաճեան, որ հանրութեան համար «Փռնչի» է: «Մասիսը» պատմութիւնը մեր հանրային կեանքին կէս դարու պատմութիւնն է: Ազգային կեանքի ամեն երեւոյթները ցոլացել են այդ թերթին մէջ, ուրիշ անցեր են գրեթէ ամեն գործերը, յիսուն տարիէ ի վեր: Հրատարակիչ-խմբագիրը դարձեցած միտք մը չէր, բայց բաւական հմուտ էր հայերէնի. գրող մը չէր, այլ՝ թարգմանիչ մը. բայց, հայացուցած բազմաթիւ վէպերէն շատ բնիչ գրական ու զաղափարական նշանակութիւն մը ունեցած և ազգած են հանրութեան վրա: Էն աչքի դարնող գործը՝ Էօթէն Սիւրի «Թափառական հրէան» է: Մակայն Իւթիւճեան շատ ու շատ բառեր կերտած և հրապարակ նետած է, օրուան դէպերուն համաձայն: Այդ բառերը այսօր ընթացիկ գործածութեան մէջ են իբր հանրային սեփականութիւն, ոչ որ սակայն անոնց հեղինակը կը յիշէ:

«Մասիսը» յիսուն երկու տարուան տէքը անյիշատակ կը մեռնի, վասն զի ստեղծող մը չիգաւ, և ոչ ալ զաղափարներու տարածող մը: Ոչ յառաջագիւղութիւնը, ոչ յետադիւղութիւնը անոր մէջ բարեկամ մը կամ հակառակորդ մը կը կորսնցնեն: Իւթիւճեան «խելքը դուլի» խմբագիրը եղաւ, այսինքն՝ հրատարակիչը, որ հոտառութեամբ կը դէպը, թէ որմէն կողմը ծնուել է. ով է օրուան դօրաւոր մարդը կամ կուսակցութիւնը: Սրտածմիկ բան մը կայ մահաւանը մէջ գրական մարդուն, որուն անհերքեցումը հանրութեան հոգին պահ մը տրտմութեամբ չի համակեր: Բնութեան էն տխուր տեսարաններէն մինչ և՛ մարդ մտնող արեւ մը, որ մէկուն սիրտը չի կտրեր:

շարժումն են գործում ուսանողի ձևի վրա և զերբերի վրա: Օհանյան, իբր թէ, շատ զգուշ է մնացել, որ գեներալ Կուրոսյանին չէ աշղկիկ կուրի վերջին օրը առաջ խաղալ և հասնել երկաթուղային գծին և նա Կուրոսյանին այս պատճառով արել է նկատողություն:

ԼԱՍՄԱԼԱՍՄԱՍ: 8 սեպտ. (Բէյութ): Վիզոյեց եկաւ «Տէրէկ» և ամիսի բոնոն վերցնելով, ուղևորվեց դէպի հարաւ: Նրա վրա կայ 400 զինուոր և 14 թնդանօթ:

ԲԵՐԼԻՆ: 8 սեպտեմբերի: Շվեդական Օսկար թագաւորը մի քանի օր է, որ տանջվում է կողորդային կատարովից:

Կ. ՊՈԼԻՍ, 7 սեպտ. (Կորբ. Բիւրօ): Մի քանի հարիւր պահապան զինուորներ կողորդողներ Սալոնիկում 20-ի չափ խանութներ: Պատճառն այն է, որ նրանց տուն վերադարձնելը ուղացնում է ուժեղները չեն տալիս: Զինուորները Դամասկոսից են: Քաղաքացիական գործակալները պահանջում են, որ նրանց պատժեն:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ: Ժամատարի համաձայնագրի դէմ միջոցներ ձեռք առնելու և նրա դէմ կրուելու համար Բարձրագոյն հաստատված յանձնաժողովը յայտարարում է, որ օգոստոսի 25-ից մինչև սեպտ. 5-ի երկօրյա Անդրկասպեան շրջանում նորից հիւանդացի են 22 հոգի, որոնցից 3-ը զինուորական են: Մեռել են 12 մարդ: Անցեալ շաբաթվայ հետ համեմատելով խօսքայով բռնվելն Անդրկասպեան շրջանում խիստ կերպով պակասել է: Անդրկասպեան շրջանից դուրս խօսքայի առանձնակի դէպքեր շարունակում էին երեւոյ Բագուում, օգ. 31-ին հիւանդացի են 2 թրքուհիներ և մի առու, իսկ սեպտ. 4-ին՝ մի երեխայ:

ԻՐԱՆԻՍՏԿ: Շուրջըրայկական երկաթուղու պաշտօնական բացումը ենթադրվում է սեպտ. 12-ին:

ՍԵՎԱՍՏՈՊՈԼ, 9 սեպտ.: Սևծովեան նաւատորմը զլխաւոր հրամանատարի գրոջակի տակ դուրս է գալիս բաց ծով մանովներ անելու համար, որ տեւելու է մի քանի օր: Լուրերին նայելով՝ ցամաքային զօրքերի և նաւատորմի միասին կատարելիք մանովները չեն լինելու:

ՍՄԱՐԲԻՆ, 8 սեպտ. (Սեփ. թղթ.): Եղած տեղեկութիւնները համաձայն՝ հապօնացիները սեպտեմբերի 7-ին, մի բրիգադայի ուժով, երկու անգամ գրոհ են տուել մեր մի զօրախմբի վրա, որ Դալինեան լեռնանցքի մօտ դիրք է եղել բռնած, բայց երկու անգամ էլ յետ են մղվել: Սեպտ. 7-ի ընթացքում բանակի հարաւային ճակատի կողմում փոփոխութիւններ տեղի չեն ունեցել: Դալինեան լեռնանցքի գործում մեզանից վերաւորված և սպանված են 70 հոգի: Վերաւորները մի մասը միջ շաբաթներում Պառնոսի լեռնից նոր տեղեկութիւններ չեն ստացվել: Բանակի մէջ փոփոխութիւններ չը կան: Ենպէսով մի փոքր զօրախումբ, որ գտնու հետակի ուժով, նշանակված է Դալինեան լեռնանցքի արևելեան կողմում:

ԶԻՖՈՒ, 8 սեպտեմբերի (Բէյութ): Ենպէս շաբաթները Պորտ-Արտուրի մօտ գրեցին Դալինից բերած նոր թնդանօթներ: Թնդանօթները զրկված են վերջին շտաբով ժամանակ առանցքից խաճ գրեցին վրա: Գերե հապօնացիների խօսքերով, Պորտ-Արտուրի մօտ հապօնական նաւատորմի խոշոր թնդանօթները քննված են անդաւաճ վերաճից կրակ թափելու պատճառով, որով հապօնացիները ուժակոծում են բերդը, այդպիսով նրանց յարձակումը ծովի կողմից առաջվանից աւելի բնէ ազդու է: Թէպէտ և հապօնական պաշտօնական շրջաններում ասում են, որ Պորտ-Արտուրի գրաւումը կարող է տեղի ունենալ միակշոր ծննդեան օրը նայեմբերին, այնու ամենայնիւ հնարաւոր են համարում, որ բերդի գրաւումը տեղի կունենայ գարունից ոչ վաղ: Շատ նշանաւոր է այն փաստը, որ հապօնացիները ձմեռվայ բնակարաններ են պատրաստում Դալինում: Զիֆուի առաւելան հիւպատոսը նորերս հեռագրեց Պէկին, զանգատ յայտնելով, որ ուստական հիւպատոսարանի մօտ կանգնած են եօթ հարիւր հապօնացիներ և պաշտպանութիւն էր պահանջում: Դաօտայ, որը հրաման ստացաւ պաշտպանել ուստական հիւպատոսարանը, պատասխանեց, որ այդ հապօնացիները, որոնց ներկայութեան դէմ զանգատվում է ուստական հիւպատոսը, Մանչուրայից փախտաւորականներ են, որոնք սպաւում են Պորտ-Արտուրի անկման: Այդ մարդիկ սովից մեռնում են: Դաօտայի համոզվեց նրանց խաղաղասիրական տրամադրութեան մէջ: Ուստական պաշտօնական աղբիւրից հաղորդում են, որ ձմեռը ամառվանից աւելի

նպաստաւոր է ուստաց զօրքերի գործողութիւններին համար, որովհետեւ նրանք աւելի ընտելացած են ցրտին: Նոյն աղբիւրից բղխում է այն տեղեկութիւնը, որ երբ Կուրոսյանին շարժվի դէպի հարաւ, նա Պորտ-Արտուրին կը մօտենայ երկու ամիսից առաջ: Կուրոսյանին վերջին հեռագրում, որ նա ուղարկել է Ստեփանիին, ասված է, որ նրա փորձը ազատել բերդը՝ տեղի կունենայ այն ժամանակ, երբ Պորտ-Արտուրին կը մօտենայ բաւական էսկադրան:

Յմբագիր՝ ԱԼԵԿՍԱՆԴՐ ԲԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակչներ՝ Թ.Մ.ՈՒՆԻ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ
ԻՍՏԱՆԿ ՄԵԼԻՔ.ԱՂԱՄԱԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բ Տ Շ Կ Ա Պ Ե Տ
Բժշկ. Բ. Նաւասարդեան
տեղափոխվելով Թիֆլիսից ԲՈՒՍՈՎ
Հիւանդանոցին ընդունում է 11—12 ժ. առ.
և 7—8 ժ. երեկոյան:
Բ. Садовая, 136, д. Бакалова.
(տ. կ. Ե. 5.) 70—100

Բ Տ Շ Կ Ա Պ Ե Տ
Գ. Ա. ՆԱՎԵԼԻՐԵԱՆ
Մանագէտ միզային և սիֆիլիսի բուժական հիւանդութիւններին, ընդունում է հիւանդներին առաւօտեան 12 ժ.—1 ժ. երեկոյան՝ 6 ժ.—9 ժ.: Կուրիա, Սեփոքարական փ. № 20.
(տ. կ. Ե.) 5—30

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԲԺՇԿ
Ար. Զարգարեանց
Վերադարձել է արտասահմանից և տեղափոխվել Սերգէյեւսկայա փող. № 18: Ընդունելութեան օրերը և ժամերը մի և նոյնն են:
չ. ո. կ. 2—3

Բ Տ Շ Կ
Կ. Եղիազարեանց
Ընդունում է շրային և ներքին հիւանդութիւններով ամենայն օր առաւօտեան ժամի 12—1, երեկոյան 5—6: Էլէքտրոքրոսթիան նորագոյն մեքենաներով: Վերաւորներով № 4.
(3, 5, 9, 12, 14, 16, 19) 3—7

Բ Տ Շ Կ Ա Պ Ե Տ
Տ. ԳԵՈՐԳԻԵԳԵԱՆ
ԱԶԳԻ ՀԻՒԱՆ ԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
Ընդունելութիւն ամեն օր.
Առաւօտեան ժամը 9-ից մինչև 12
Երեկոյան » 5-ից մինչև 7
(Էլէքտրոքրոսթիա փողոց № 8: (Ե. Ե.) 21—100

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՊԱՏՏԷՁ, ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆ
և ՊԱՆՈՒՄՆԱՐԱՆ

Ս. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆԻ
(Բագու, Կուրբերսկայա փող. տուն Եղ. Կրասիկինի տանը)
Մ. պարտէզ. երեխաները ընդունվում են 4—6 տարեկան հասակից:
Ուսումնարանում երեխաները պատրաստվում են թէ օրիւրաց և թէ աղայից գիմնազիաների և առնորական դպրոցի համար:
Ընդունելութիւնը օգոստոսի 25-ից, ուսումը սեպտեմբերի 5-ին: ո. չ. 6—10

ԿԱՐ ՈՒ ԶԵԻԻ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆ
Ա Ր Հ Ե Ս Տ Ա Ն Ո Ց
„ՓԵԹԱԿ“
Օր. Մ. ԲԱԼԱՆԹԱՐԵԱՆԻ

Ընդունվում են աշակերտուհիներ 12 տարեկանից: Նոյնպէս և գրչութիւն: Պայմանների մասին պէտք է իմանալ առաւօտեան ժամի 9-ից մինչև երեկոյան 6-ը: Архивный пер. № 4 дом Шлиттеръ. (շ. կ. Ե. 5.) 4—10

ՎԱՌՎԱՌԷ ԵՒ ՍՏԵՓԱՆ
ՍՄԲԱՏԵԱՆՑՆԵՐԻ
ուսումնարանում աւանդվում են՝ կրօն (հայոց լիզուով), ուսաց լիզու, թուրքարանութիւն, հայոց լիզու և գեղագրութիւն և տարվայ ընթացքում պատրաստվում են քննութեան երեխաները զանազան միջնակարգ դպրոցներին և կադրեան ձեւաբանի համար:
Ուսումն սկսվում է օգոստոսի 10-ից: Բացում Դ/Վ, Տուրքիստանական փողոց, տուն եղբ. Ունանօֆների, № 4. (ա. օ) 25—25

ՄԱՄԱՆԱՐ ԴՊՐՈՑ
Մանկական Պարտէզ
Ե. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆԻ
(Շնչաւ. Յովհաննիսեան)
Բերութիւնայ փողոց, տուն Շաղիբեանի № 38.
Երկու սեռի մանուկների ընդունելութիւնը օգոստոսի 20-ից, ուսումը սեպտեմբերի 1-ից: (21, 22, 26, 28, 29, 1, 3, 6, 7, 9) 9—10

Ա Տ Ս Մ Ն Ա Բ Ո Ց Տ
Ս. Գ. ՇԵՐՄԱՆԵԱՆՑ
Ընդունում է հիւանդներ (բժշկութիւն, պրօք և արհեստական ատամներ շինել):
Առաւօտեան 9—2
Երեկոյան 4—7
Վանքի Մեծ փող. տուն Մարտիրոսեանի (շ. կ.) 3—100
ԹԻՖԼԻՍԻ ԱՅԳԵՐՈՐԾԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՈՒՄ
Ընդունելութեան քննութիւնները Ն Շ Ա Ն Ա Կ Վ Վ Ն Ե Ն
սեպտեմբերի 25-ից մինչև 29-ը
ո. չ. 1—2

Աւաղեան ԺՈՂՈՐԴԱԿԱՆ ԹԱՏՐՈՆԻ
օրից սկսած ներկայացուցիւրին մասնակցող անձանց յարգարար խնդրում են, կիրակի, սեպտեմբերի 12-ին առաւօտեան ժամը ճիշդ 11-ին ժողովել թատրոնի դահլիճում, նոյն ժամին համար նոր անդամներ ընտրելու: Ժողովը համարվելու է վերջնական:
1—3 ո. չ. 4. Պաշտոնը Տէր-Մարգարեանց
ԹԻՖԼԻՍԻ ԺՈՂՈՐԴԱԿԱՆ ՀԱՅ ԹԱՏՐՈՆԱՆ
ՍԵՐՆԵՐԻ սեպտեմբերի 12-ին, կիրակի, առաւօտեան ժամը 11-ին, հրաւիրվում են ընդհանուր ժողովի ժողովարանի ամարային բնակարանում, խորհրդակցելու առաջիկայ սեփոնի արվելիք ներկայացուցիւրին մասին:
Նշարվում է ներկայ լինել թէ բոլոր հին սիրողներին և թէ նրանց, որոնք կը կամենային ներկայ սեփոնի մասնակցութիւն ունենալ:
(չ. ո. կ.) 1—3

Բ Ա Ց Վ Ա Ն Ե Բ Ա Ժ Ա Ն Ո Ր Դ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն
(ԵՐԿՐՈՐԴ ՇՐՋԱՆ (1904—1905))
ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԻԿ ԹԵՐԹ
ՆԿԱՐԱԶԱՐԴ ԿԻՍԱՄՍԵԱՆ ՀԱՆԴԵՍԻ
ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԿԱՆ Ե ԱՄԵՆ ՏԵՂ
Տարին—2 ռ. 50 կօպ. (Արտասահման 8 ֆրանկ).
Կէս տարին—1 ռ. 75 կօպ. Երեք ամիսը—1 ռ.
Առանձին համարները ծախվում են 10 կօպ.
Ապստիկ բաժանորդագրութիւն չէ ընդունվում:
Բաժանորդագրական տարին հոկտեմբերից հոկտեմբեր է:

Առաջիկայ 1904—1905 թ. շրջանում «Առողջապահիկ թերթը» կը հրատարակվի նոյն դիրքով և ծրագրով և նոյն աշխատակիցներին ժամակցութեամբ:
«Առողջապահիկ թերթի» տարեկան բաժանորդները կը ստանան.
1. Քան և չորս համար «Առողջապահիկ թերթ», 1/2 տպագրական թերթից (24 երես) բաղկացած:
2. Վեց գրքից թէ խմբագրի և թէ ուրիշ հեղինակները աշխատասիրած, Բժշկի Զրոյցներ ընդհանուր խորագրով, ամեն մէկը նոյնպէս 1—1/2 տպագրական թերթ (32—48 երես): Դրոյցները, որքան թույլ կը տայ նրանց բովանդակութիւնը, զարգարված կը լինեն նկարներով:
3. Բժշկի թերթիկները զանազան բովանդակութեամբ: Այս թերթիկները տպվում են այնպէս, որ նրանց կարելի է ծախել և կազմել փոքրիկ տետրակներ: «Առողջապահիկը» արդէն հրատարակել է հրկու այդպիսի թերթիկ—«Մի խմբի» և «Նուէր ծննդականներին»: Առաջիկայ շրջանում երկուստեք թերթիկներին բանակութիւնը կախված կը լինի ընթացիկ պահանջներից և բաժանորդագրութեան սփռութիւնից:
4. Կովկասեան Կայսերական Բժշկական Ընկերութեան այն բոլոր ժողովրդական հրատարակութիւնները, որոնք լոյս կը տեսնեն 1904—1905 թ. շրջանում:

Բաժանորդ գրվել կարելի է Թիֆլիսում, «Առողջապահիկ թերթի» խմբագրատանը, Գանձակայա փողոց, № 26 կամ «Գուտտենբերգ» գրավաճառանոցում (Շաբաթայա և Դժոյրցօվայա փողոցների անկիւնում):
Բագուում դիմել, 1. տիկին Մարիա Սունդուկեանի գրավաճառանոցը (Книжн. магазинъ «Сотрудникъ»):
Օտար քաղաքներից դիմում են, Тифлисъ, редакция «Арогджапайк Тертъ» կամ Тифлисъ, Книжный магазинъ «Гуттенбергъ».
Արտասահմանից. Tiflis, Rédaction de la Revue «Arogdjapaik Tertъ».
Յմբագիր. հրատարակիչ Դ. Բ. Արժրուհի

Գ Ն Ե Ց Է Ք Մ Ի Ա Յ Ն
ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՎԱԾ
Գ Լ Ի Ց Է Ր Ի Ն Ի Ս Ե Պ Օ Ն
Բրօկար և Ընկ.
(10) հ ա ս տ ա տ ու թ ե ա ն 1—10

ԱՌԵԻՏՐԱԿԱՆ ԿՈՒՐՍԵՐ
(Թիֆլիս, Լիբմոստիսկայա փողոց, № 9)
Ցանկացողները ունենալ իրանց առնորական գրքերի համար ուսման ընթացքը աւարտած աշակերտներ և աշակերտուհիներ, թող բարեհաճեն դիմել կուրսերի հիմնողին, Ս. Մանուկեանի անունին: Աւարտողները ստացել են մասնագիտական առնորական կրթութիւն, Կովկասի ուսումնարանական շրջանի հոգաբարձուի հաստատած ծրագրի համեմատ, և ունեն օրիւնաւոր ատտեստատներ:
ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՍԿՎԵԼՈՒ ԵՆ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 1-ԻՑ
Կուրսերի ծրագրեր և կանոնները կարելի է ստանալ ձրիապէս կուրսերի հիմնողի բնակարանում: Օտարաքաղաքացիները դիմում են՝ ТИФЛИСЪ, учредителю коммерческихъ курсовъ С.П. Мануэляндцу.
(ո) 12—12